

Юрій ВИННИЧУК, Львів

ЛАЙМОСЯ ПО-ЛЬВІВСЬКИ

Львівський балак постав на початку XIX ст., коли приміська говірка збагатилася численними запозиченнями з німецької, чеської, ідишу. Львівський балак, і зокрема лайка, відображені у таких творах, як "Ліва кампа" П. Марійчина, "Вулиця" Б. Нижанківського, "Грачі" Ів. Керницького, "Яндрусів" І. Франка, у серії оповідок Д. Бандрівського.

Львівський балак мав три варіанти – український, польський та жидівський. Український варіант дослідив Ярослав Рудницький, видавши у 1943 р. монографію про говір Замарстинова. Про неї з захопленням відгукнувся професор Юрій Шевельов: "Перша в українському мовознавстві спроба дослідити діалект великого міста. Досі наша діалектологія обмежувалася на вивчення сільських говірок. Справді, ми так багато разів повторювали, що наші великі міста русифіковані або польонізовані, що кінець-кінцем самі в це беззастережно повірили. Тим часом усі наші міста зберігали завсіди українське мовне підґрунтя, всі міста постійно мали приплив українського мовного елемента з сусідніх і дальших околиць. Ніякі примусові русифікації ані польонізації, впроваджені чужими урядами, не були спроможні припинити цей процес. Для цього треба було б ізолювати місто від довколишнього сільського терену, а цього зробити не могла ніяка влада. Чужинецька ворожа влада могла тільки приглушувати, загальмовувати приплив української мовної стихії до великого міста, але не могла перервати його".

Ця студія була не тільки першою працею про мову Львова, але й узагалі першою працею про говір українського міста. Вона складалася з культурно-історичних та мовно-географічних міркувань на тему методи й транскрипції слів. Опісля йшов докладний опис львівського говору, тобто "львівська грамати́ка" з такими розділами: фонетика, морфологія, відміна, зауваги до складні та історичний погляд на розвоєві тенденції львівського говору. Окремий розділ займали міжмовні взаємини, львівські автентичні тексти та львівський словник. До праці додано мапу українських говірок для унаочнення місця львівського говору на українському мовному обширі. Кілька праць львівському балакові присвятили й польські вчені.

Як кожне велике місто, Львів мав свою лексику – незвичайно цікаве й живе співіснування різних говіркових систем, об'єднаних тільки деякими спільними прикметами в ділянці звуків, словотвору та лексики, писав Я. Рудницький. В міру національного освідомлення нижчих соціальних сфер та їхньої самоосвіти позначався на цих говірках вплив літературної мови, зокрема, в таких яскравих відмінах, як, наприклад, "дякую", замість "дєкую", "зав'язувати" замість "завізати". Літературні впли-

ви ширилися нарівні з чужими впливами. В деяких випадках чужі перемагали.

Однією з характерних прикмет, яка вважалася типово львівською, було часте вживання сполуки "та йой", з якої львів'янин міг починати майже кожне речення. Тому-то мешканців Львова називали "тайойками".

Львівська вулиця витворила специфічний гумор, який охоче експлуатувався в довірених часописах. Досить згадати надзвичайну популярність радіопередач дуєту Щепця і Тонця, які навіть стали героями трьох фільмів.

Щоб дати уявлення про львівський балак, наведу цитату з монографії Я. Рудницького: "Міхалова зи Знісіне" нарікає на поляків, які за вигідну працю вимагають записатися поляком. Тут також слід уточнити, що львівських жінок називалося за іменем або посадою їхніх чоловіків: Міхалова, Павлова, Романова.

Ілюстр. І. Босх (фрагмент)

"...Старий мій ни роби, вчорай був в магістраті за роботу. Казали му метрику на польське принести, ту дадут паньствова пусаду: вулиці замітати. "А наразє руботи для кабанув німа!"

А нидучикані ваши! Ней вас Памбіх скари! Абисьти нугами пунатігали! Жибисьти скапали, як сьвічка! Жибисьти го призидентум зрубили, то метрикі на ваши ни пиринисе! Я сі ни хвалю, Павлова, али я ни з тих, жиби за пару шустук цапуви душу занесла. Я ни Юуцька, жи за пуліцая вийшла!

А то ферняк на гвінт, вибалуши сліпакі, накрути куркоцьонгів... шнуруї як грабіна. І мисли, жи Бога за ноги злапала, пані пустирункова. Морда на глянц, шпануї на теби звінкля і "пу хамску до мні ні балакаць!.."

Лайка і прокльони належать до оригінального витвору львівського балаку і мірою своєї оригінальності не мають аналогів у жодному іншому жаргоні українського міста. Інструментальний сенс лайки і прокльону вмотивований утриваленою в народній і релігійній культурі вірою в магічну силу слова, в те, що через проговорення конкретних словесних формул можуть здійснюватися виражені у них побажання.

Окрему роль відігравали прокльони, які не стосувалися когось або чогось конкретного: "курва мати засрана", "йож твоя нога", "курча беля", "курча ляга (курчача нога)", "курча лімонада", "пся кость слоньова", "хулєра", "ясний гвінт", "ясна дупа", "курва в дупу

пердольона", "тиць-пердиць (останній вираз із приходом більшовиків збагатився такою формою: "тиць-пердиць по-рускі здрасті").

За допомогою таких слів та виразів можна задемонструвати свій емоційний стан, викликаний тим чи іншим ставленням до певного фрагменту дійсності, але переважно ці словечка можуть і не стосуватися нічого конкретного, а отже, вони не киче були породжені негативними почуттями. Наприклад: "о курча, яка файна дівка!" Такі вирази, як "срака банька", "срака мотика", "срака пердяка", "срало перділо", вживалися тоді, коли хтось бажав сказати співрозмовникові, що він меле дурниці або меле щось не до теми. На запитання, що мені робити, могла пролунати відповідь: "сери, перди, грийся".

Найпопулярнішими словечками у лайці львівського балаку були фрази саме з використанням таких слів, як "гівно", "срака", "дупа".

Незадоволення чимось виражалось у фразах – "до сраки", "до ясної дупи", "то мені потрібне, як до дупи дверці", "гівна вартє", "гівно правда", "в сраці був – гівно видів".

Недовіра до чогось – "срали мухи – весна буде".

Ці ж слова фігурують також у безлічі порівнянь: "впав, як сливка в гівно", "до дупи така дупа, жи як пердне, то не смердне".

При цьому слово "дупа" мало дуже багато значень. Наведу лише частину: 1. Дупа – частина тіла, на якій сідається. 2. Жіночий статевий орган ("Люська дала мені дупу"). 3. Жінка, як об'єкт сексуального зацікавлення ("О, та Нуська файна дупа"). 4. Про когось, хто є недораїдою, чи то пак офермою ("Борщ без мнєса то є дупа"; "та з нього такий дупик, що страх"). 5. Жінка, що належить комусь іншому (Чия то дупа? Стефкова?) 6. У значенні спини ("Світ повернувся до мене дупою") 7. "Взяти за дупу" – до чогось примусити. 8. "Йому бракує тільки другої дупи" – те саме, що йому бракує тільки пташиного молока. 9. "Цілувати когось в дупу" – підлизуватися. 10. "Темно, як у мурина в дупі". 11. У значенні серця – "це тішить мою дупу"; "аж ми жаль дупу стиснув". 12. "Добратися до чиєсь дупи" – поквитатися. 13. "Дупа волова", "дупа з вухами" – нездара. 14. "Дупа з яйцями" – про волюву жінку. 15. "Гризти дупу" – нарікати на щось, шкодувати. 16. "П'яний в дупу"; "п'яний в штири дупи". 17. "Виглядає, як дупа" – про когось, хто зле виглядає.

Однією з найпопулярніших лайок були фрази зі словом "француватий" або ще коротше "франца". В дослівному перекладі це те саме, що француватий, або ж проказаний – "морда французата", "галасвіта французата". Як приклад наведу таку фразу: "Шановні гості, дорога рідино, і ти, французатий шваґре, просимо до столу".

Серед прокльонів вирізняються також евфемізми, що

мають на меті замінити непристойні слова іншими, які їх лише нагадують. Таким чином з'явилися замітники слова "курва" – "курча", "курди моли", "курна хата", "куртка на ваті". Останню фразу полюбляв жувати Ігор Білозір.

Місячні львівські дівчата називали "цьоткою", кажучи "нині в мене цьотка", "цьотка приїхала – грання не буде" або "приїхала цьотка, не можу піти на басейн".

Окрему групу становлять лайливі порівняння: "Такий до діла, як свиня штани наділа"Ж; "Такий жвавий, як рак на греблі"; "Гарна, як свиня в дощ"; "Дурний, як сто пудів диму"; "Дурний, як сало без хліба".

"Дурнуватий помідор", "дурний вар'ят", "фраєр помпка" (про когось наївного), "фраєрська макітра" (дурник), "раптус нервус" (нервовий чоловік), "скурчибик", "файталаха анахтемська", "кунда лайдакувата", "драб кальварийський", "мудьо паршивий", "гунцвот", "лайдак".

Львівські прокльони вирізняються особливою соковитістю і фантазією: "а шлячок би тя ясненький трафив", "а бодай ти на кутні сьпівав", "аби тя дідько вхопив та й на скали заніс", "аби твоя пащека трісла, як вареник", "щоб ти сі лайном вдавив, а дощівкою захлинув", "а мору на тебе нема", "аби ты качка копнула", "бодай би ти скис", "най би ты дундер свиснув", "щоб тебе підняло та гепнуло", "бодай тебе по смерти сира земля викинула", "най тебе двері притиснуть".

Але дальші прокльони – це вже вищий пілотаж метафоричної лайки: "най би ты нагла чорна кава залєла", "най би ты нагла троїста з бурячками кров залєла", "абись ся в прецель скрутив (прецель – бублик у формі вісімки)", "абись спух, як та нитка", "абись скапав, як та сьвічка", "абись ти з кості спав", "абись розпався на кавалки, а інакше зрісся", "най би ті всі зуби випали крім одного, який би тебе болів усе життя".

Соковиті словечка львівського балаку тішилися незвичайною симпатією навіть серед тих львів'ян, які самі не були носіями балаку. У 1929 – 30-тих роках, як свідчать сучасники, "уходило за "добрий тон" серед dorостаючої освіченої молоді "говорити по-львівськи", тобто домішувати до звичайної літературної мови поодинокі слова з львівського діалекту". Можу зазначити, що популярним це було також і в 1960 -- 70-тих роках.

На сьогодні назріла потреба у створенні словника львівського балаку і окремого словника львівської лайки, на основі якого майбутні науковці могли б досліджувати український варіант львівської говірки так, як це тепер роблять польські учені.

P.S. А ви, любі читачі, пришлите нам свої прокльони, лайки і перчені вислови, а ми залюбки надрукуємо. Переможець конкурсу на найліпшу лайку отримає передплату нашої газети на весь рік.